

הַחֲלִיל תִּמְשֹׁה וְשִׁשָּׁה. זֶהוּ
הַחֲלִיל שֶׁל בֵּית הַשְּׂוֹאֵבָה,
שְׂאִינוּ דוֹחָה לֹא אֶת
הַשֶּׁבֶת וְלֹא אֶת יוֹם טוֹב.
אָמְרוּ, כֹּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה
שְׂמַחַת בֵּית הַשְּׂוֹאֵבָה, לֹא
רָאָה שְׂמַחָה מִיָּמָיו:

שמחת

בית השואבה: חגיגת המקדש וחנוכתו השנתית

סוכה ה, א

לילות חג הסוכות נחגגו בבית המקדש במאור, בשירה ובריקודים. החגיגה המכונה במקורותנו "שמחת בית השואבה" נמשכה כל הלילה וחכמים אמרו ש"מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו".

שמחה זו הייתה, לדעתי, החגיגה השנתית של המקדש – שמחת העם על קיומו של בית ה' ועל נוכחות השכינה בו. בטקסי שמחת בית השואבה שוחזרו אירועים וטקסים מכוננים מאירועי ההקמה של הבית הראשון בידי דוד ושלמה בנו. היה בשחזורים האלה ממד של חנוכת מקדש מחודשת. שמחת בית השואבה שעטרה את חג הסוכות מדי ערב בערב קבעה את אופיו של החג כולו כחגו של המקדש. את טענותיי אבסס דרך בירור הזיקה האינטרטקסטואלית בין הספרות התנאית המתארת את שמחת בית השואבה לבין סיפורי המקרא המתארים את הדרך שבה העלה דוד את הארון לירושלים ואת חנוכת המקדש בימי שלמה.

א. משמעות השם

מקובל לקשור את "בית השואבה" לשאיבת המים בטקס ניסוך המים. רש"י מפרש: "בית השואבה – כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים כדמפרש 'ושאבתם מים בששון'".¹ על פי הסבר זה, "בית השואבה" הוא שם המקום בו שאבו מים לניסוך המים. קשה לקבל את הפירוש הזה משום שבתיאור טקס שמחת בית השואבה בספרות חז"ל אין עניין ניסוך

המים נזכר כלל.² ועוד זאת, לפי הפירוש הזה קשה להבין את המילה "בית", שהרי מי הניסוך לא נשאבו מתוך בית אלא ממעיין השילוח. במקורות ארץ-ישראליים נמצא פירוש אחר לביטוי:

אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה, שמשם שואבים רוח הקודש על שם ושאתם מים בששון ממעיני הישועה... יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש. ירושלמי, סוכה ה, א (נה ע"א)

גם הירושלמי, כמו הבבלי³ ורש"י, קושר בין שמחת בית השואבה לפסוק בישעיהו, אלא שהוא קורא את הפסוק כאלגוריה לישועות ה' ולהתגלותו, דבר הקרוב לפשט הכתובים המתייחסים למים באופן מטפורי:

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ניהי לי לישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ונאמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הנפירו כי נשגב שמו: וזמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת ככל הארץ: צהלי נרני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: ישעיהו יב, ב-ו

מהו המקום הנקרא "בית השואבה" ואשר ממנו נשאבה רוח הקודש? נראה לפי הירושלמי שזהו בית המקדש. זה המקום שחגגו בו את אירועי שמחת בית השואבה, שמחה אשר לפי הירושלמי הייתה רוח הקודש שורה בה. כך נראה על פי המדרש בבראשית רבה:

ד"א "וירא והנה באר בשדה" זו ציון, "והנה שם שלשה עדרי צאן" אלו שלש רגלים, "כי מן הבאר ההיא ישקו" שמשם היו שואבין רוח הקודש, "והאבן גדולה" זו שמחת בית השואבה, אמר ר' הושעיא למה היו קורין אותה שמחת בית השואבה שמשם היו שואבין רוח הקודש, "ונאספו שמה כל העדרים" באים מלבוא חמת עד נחל מצרים, "וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן" שמשם היו שואבין רוח הקודש, "והשיבו את האבן על הבאר למקומה" מונח לרגל הבא. בראשית רבה פרשה עח

המקום שממנו שואבים רוח קודש הוא אפוא ציון, שבמקור זה הוא כינוי למקדש.⁴ שאיבת רוח הקודש קשורה לפי מדרש זה לכל אחד משלושת הרגלים, וממילא אין היא נובעת מניסוך המים, שהתרחש רק בסוכות.

זהו פירוש מוצלח משום שהוא מבאר גם את המילה "בית" וגם את חוסר ההתייחסות הישירה של המשנה לניסוך המים בחגיגה. עם זה, קשה להתעלם מהזיקה של ניסוך המים לפסוק בישעיהו המזכיר שאיבת מים. בפרק הבא אציע שאכן ישנה זיקה בין ניסוך המים

לשמחת בית השואבה, אולם מן הכיוון ההפוך: שמחת בית השואבה איננה שמחה על ניסוך המים אלא על המקדש; ניסוך המים אשר בספר ישעיהו ואשר חז"ל שיוו לו משמעות אלגורית – משתלב בחגיגה זו.

פירוש הירושלמי מובא בשם רבי יהושע בן לוי, אמורא ארץ ישראל בן הדור הראשון, ובאמצעות אותו פירוש אנו יכולים להתרשם ממובנו של הטקס בספרות התנאים. אפשר אפוא להסיק שהשם "שמחת בית השואבה" איננו רק תיאור של מקום השמחה אלא גם תיאור של תוכן השמחה. שמחת העם במקדש אשר רוח הקודש שוכנת בתוכו.

ב. הרקע המקראי

נראה שתיאורי הטקס של החג במשנה ובתוספתא נכתבו מתוך זיקה לסיפור העלאת ארון האלוהים לעיר דוד ולסיפור חנוכת המקדש. סיפורים קדומים אלו משמשים השראה לעיצובו של טקס שמחת בית השואבה ולתוכנו הרוחני. לכן, כדי להבין את טקסי שמחת בית השואבה נציג בקצרה את הרקע המקראי.

העלאת ארון ה' לעיר דוד⁵ נעשתה ברוב עם, בד בבד עם הקרבת קרבנות, בשמחה, בכלי נגן ובשיר. בתהלוכה זו הביע המלך דוד את שמחתו בריקוד נלהב וסוּחַף אל מול הקודש. דוד אומר שם כי נכונותו להתבטלות עצמית היא שהעניקה לו את העדיפות על פני מלכות בית שאול.

מתברר שהעלאת הארון לעיר דוד הייתה השלב הראשון בתהליך בניית המקדש, ואכן, מיד לאחר העלאת הארון התכוון דוד להתחיל בבניין המקדש.⁶

הניסיון להתחקות על שמחת דוד נמצא כבר בכתובים, בסיפור על חנוכת מקדש שלמה, ועל זיקה זו כבר עמד ז' מובינקל.⁷ חנוכת מקדש שלמה מתחילה, כמו בסיפור העלאת הארון אצל דוד, בהעלאת הארון בנוכחות המלך וכל העם⁸ ל"מקומו".⁹ גם כאן במהלך התהלוכה מקריבים קרבנות.¹⁰ במהלך חנוכת המקדש נעשה שימוש במקצת כלי הנגינה שהשתמשו בהם אצל דוד.¹¹ בהמשך הסיפור שלמה מברך את העם, כדוד בשעתו,¹² ובסיומו מזכרת השמחה¹³ כמו שאירוע הבאת הארון על ידי דוד לירושלים לווה בשמחה.¹⁴

השימוש הנרחב באלמנטים מסיפור העלאת הארון על ידי דוד בתיאור טקס חנוכת המקדש של שלמה בדברי הימים מצביע על חשיבותו של הסיפור כאירוע מכונן המבטא את משמעותו של המקדש.

מובינקל טוען שאירוע העלאת הארון שוחזר לא רק בחנוכת מקדש שלמה, אלא בכל שנה בטקס חנוכתו השנתית של המקדש בסוכות.¹⁵ נקודת המוצא שלו איננה תיאורי חגיגת

המקדש אצל חז"ל אלא התיאורים במקרא, ואין הוא מקשר כלל בין שחזור חנוכת המקדש לשמחת בית השואבה. מהתפיסה המתוארת בהמשך עולה שבתיאורי שמחת בית השואבה בספרות חז"ל מופיע אירוע הדומה לאירוע שמובינקל ציפה למצוא בחג הסוכות על פי עיונו במקרא.

ג. הקבלות שבין שמחת בית השואבה לבין האירועים שבמקרא

1. ריקודי המנהיגים

חֲסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה הָיוּ מְרַקְדִים לְפָנֵיהֶם בְּאַבּוּקוֹת שֶׁל אֹר שְׁבִידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לְפָנֵיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת¹⁶ וְתִשְׁבְּחוֹת.

סוכה ה, ד

מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה מרקד בשמנה אבוקות של אור, ולא היה אחד מהן נוגע בארץ, וכשהוא משתחוה מניח אצבעו בארץ על גבי הרצפה, שוחה ונושק וזוקף מיד.

תוספתא, סוכה ד, ד

התנהגותו של רבן שמעון בן גמליאל המתוארת בתוספתא מפתיעה. איה כבודו והדרו של נשיא ישראל? אבל נראה שמגמתם של עורכי התוספתא הייתה להבליט מעשה זה, שכן התנהגותו של רבן שמעון בן גמליאל מזכירה את התנהגותו של דוד המלך שפיזז וכרכר לפני ה' בכל עוז בעת העלאת ארון ה' לירושלים.

בסיפור המקראי מודגשת הפומביות שבמעשי דוד; השמחה נערכה בנוכחות "כל בית ישראל" (שמ"ב ו, טו), ודוד רקד "לעיני אמהות עבדיו" (שם ו, כ). עניין זה, המודגש בחילופי הדברים שבין דוד למיכל, מאיר את ענוותנותו הכנה של דוד ומבהיר מדוע נבחר למלך על כל ישראל ובשל מה היה עדיף ממלך מבית שאול. פומביות זו מודגשת גם בתיאורי שמחת בית השואבה. התוספתא מתארת כיצד צפה כל העם בריקודים, אנשים ונשים.¹⁷

בראשונה כשהיו רואין שמחת בית השואבה היו אנשים רואין מבפנים ונשים רואות מבחוץ, וכשראו בית דין שהן באין לידי קלות ראש, עשו שלש גזוזטראות בעזרה, כנגד שלש רוחות, כן ששם נשים יושבות ורואות בשמחת בית השואבה, ולא היו מעורבין. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהן באבוקות ואומרי' לפנייהם דברי תשבחות.

תוספתא, סוכה ד, א-ב

גם זהות הרוקדים מבליטה את הקשר בין שמחת בית השואבה להעלאת הארון. בשני המקרים המנהיגים הם הרוקדים, וייתכן שהקשר בין שני האישים אף חזק יותר, שכן על פי מקורות ארץ ישראלים בית הנשיא התייחס לבית דוד.¹⁸ ההשוואה בין התנהגותם של שני המנהיגים רמוזה בתלמוד הירושלמי, המצמיד את הסיפור על רבן שמעון בן גמליאל לסיפורו של דוד:

אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל שהיה מרקד בשמונה אבוקות של זהב ולא היה אחד מהן נוגע בחברו וכשהיה כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נוקף... כתיב "וישב דוד לברך את ביתו ותצא מיכל בת שאול לקראתו"... אמרה היום נגלה כבוד בית אבא. אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם... "ויאמר דוד אל מיכל לפני ה' אשר בחר בי מאביך וגומ' ונקלותי עוד מוזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה" (שם ו) שאינן אמהות אלא אימהות. ומה נענשה "למיכל בת שאול לא היה לה וולד עד יום מותה"...

ירושלמי, סוכה ה, ד (נה ע"ג)

נראה אפוא שההקבלה בין רבן שמעון בן גמליאל לבין דוד נובעת מהתפיסה ששמחת בית השואבה, שהייתה חגיגה על המקדש ועל נוכחות ה' בתוכו, מקבילה לשמחת דוד וישארה לפני הארון. שמחת דוד מוסבת על הארון ולמעשה הייתה שמחה על השראת השכינה, ככתוב: "ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלוהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות ישב הכרבים עליו" (שמ"ב ו, ב). אחרי בניין המקדש הפך הבית עצמו להיות מקום השכינה,¹⁹ ולכן אירועי שמחת החג במקדש מקבילים לשמחת דוד על ארון ה'.

הדמיון בתוכנם של שני האירועים הללו אינו מקרי שכן העלאת ארון ה' לירושלים הייתה השלב הראשון לקראת הקמתו של בית המקדש. אך טבעי שבחגיגה השנתית של המקדש יצוינו ויוזכרו, בדרכים שונות, האירועים והטקסים המכוננים שלו.

2. תשבחות החסידים

חֲסִידִים נְאֻשֵׁי מַעֲשֵׂה הָיוּ מְרַקְדִים לְפָנֶיהֶם בְּאַבְוֹקוֹת שֶׁל אֹר שְׁבִידֵיהֶן, נְאוּמָרִים לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי שִׁירֹת נְתֻשָׁבְחוֹת.

סוכה ה, ד

נראה שדוד וסיפור העלאתו את הארון לירושלים הם הרקע אף לתיאורי המשנה. המשנה מתארת ריקודים פומביים סוערים – "באבוקות של אור שבידיהן" – כמו בהעלאת הארון אצל דוד. כמו כן היא מציינת אמירת תשבחות המקבילה לתפילת דוד לפני הארון עם סיום

העלאתו לעיר דוד: "...להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך" (דה"א טז, לה).²⁰ ברם עיקר הדמיון הוא בדמות "החסיד".

במשנה החסידים הם הרוקדים ואומרי התשבחות,²¹ אך אפשר ש"חסיד" רומז לדוד המלך. במזמור המיוחס לדוד נאמר "כי חסיד אני" (תהלים סו, ב), והזיהוי של דוד עם דמות החסיד הוא מוטיב חוזר בספר תהילים.²² גם לדמויותיהם של החסידים שחיו בסוף בית שני, החסידים שמדובר עליהם במשנה בסוכה, מזכירים את דמותו של דוד המלך. שמואל ספראי מסכם את מחקרו על דמות החסידים: "החסידים התייחדו בתפיסתם הדתית ובתחושתם הבלתי אמצעית את קרבנם לאלוהות, ודבריהם נתפסו כ'בן בית', כעבד האישי לפני האדון ולא כ'שר לפני המלך'".²³

גם בתיאורים של חנוכת המקדש נזכרים "חסידים", והם שמחים, מרננים ומזמרים. במזמור המוקדש לחנוכת הבית נאמר: "זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו" (תהלים ל, ה), וכן בתפילת שלמה בעת חנוכת הבית, "ועתה קומה ה' אלוהים לנוחך אלה ונארוך עונך פהניך ה' אלוהים ילפשו תשועה וחסידיו ישמחו בטוב" (דה"ב ו, מא) ובפסוק המקביל בתהלים: "קומה ה' למנוחתך אלה ונארוך עונך. פהניך ילפשו צדק וחסידיו ירננו" (תהלים קלב, ח).

3. הצהרות המנהיג וברכתו

הלל הזקן או למקום שלבי אוהב לשם רגליי מוליכות אותי, אם אתה תבוא לביתי, אני אבא לביתך, אם אתה לא תבוא לביתי אני לא אבוא לביתך שני' "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך" (שמות כ, כא).

תוספתא, סוכה ד, ג

קטע זה מופיע בתוספתא לפני סיפור שמחתו של רבן שמעון בן גמליאל שבו עסקנו לעיל. התוספתא מספרת על הלל הזקן, אבי זקנו של רבן שמעון בן גמליאל. כשם שבסיפור על רבן שמעון בן גמליאל שימשה התנהגותו של דוד אב טיפוס, כן יש להבין גם את דברי הלל.

ואחרי הרגשות נמשך הגוף; מהזמנת הקב"ה למשתתפי שמחת בית השואבה לבוא לביתו ומהבטחתו לביקור חוזר מצדו בביתם עולה תמונה של קרבה ושל אינטימיות בין הקב"ה לישראל במקדש בכלל ובזמן הגיגת שמחת בית השואבה בפרט.

דברי הלל מזכירים את כמיהתו של דוד לבית ה' כפי שבאה לידי ביטוי במקומות אחדים

בספר תהילים.²⁴

במקום אחר מתואר דוד, כמו הלל, כמי שמובילות אותו רגליו:

”חישבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך” (תהילים קיט, נט). אמ’ דוד לפני הקב”ה
ברון העולמים בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, לבית דירה
פלונית אני הולך, והיו רגליי מביאות אותי לבתי כניסיות ולבתי מדרשות, הה”ד
ואשיבה רגלי אל עדותיך.

ויקרא רבה פרשה לה²⁵

אפשר לעמוד על הקבלות נוספות בין תוכן דבריו של הלל לבין סיפור כינון בית המלוכה
ובית המקדש בשמואל ב' פרקים ו-ז.

ברית

הלל מבטא בדבריו יחס קרוב אל ה', כמין הדדיות: ”אם אתה תבוא לביתי” – אם אתה,
המאמין, תבוא לעבוד אותי בבית מקדשי, ”אני אבא אל ביתך”, כלומר אשרה ברכתי
ושכינתי בקרבך.

הדדיות דומה במונחים דומים אנו מוצאים בסיפור ההבטחה של ה' לדוד שאת המקדש
יבנה בנו.²⁶ בפרק מופיעה המילה ”בית” יותר מעשרים פעם והיא משמשת מילת מפתח.²⁷
דוד אומר: ”אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וְאֶרְוֶן הָאֱלֹהִים יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַרְיֵעָה” (ש”ב ז, ב), וה'
מבטיחו: ”כִּי בֵית יַעֲשֶׂה לְךָ ה'” (ש”ב, יא), כלומר תקום לדוד שושלת עם עליית בנו
למלוכה, ו”הוא יבנה בית לשמי” (ש”ב, יג). הווה אומר, היחס ההדדי שבין ה' לדוד טובב
סביב ציר הבית, כמו בדברי הלל.

ברכה

התוספתא מביאה כמקור לדברי הלל את הפסוק ”בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא
אליך וברכתיך” (שמות כ, כ), ובהקשר לדברי הלל מובן הפסוק כך: ה' יבוא אל בתי
מאמיניו בהאצילו עליהם ברכה.

גם דוד מבקש מאת ה' ברכה לביתו:²⁸ ”וְעֵתָה הוֹאֵל וּבְרַךְ אֶת בֵּית עַבְדְּךָ לְהִיּוֹת לְעוֹלָם
לְפָנֶיךָ כִּי אַתָּה אֲדֹנָי ה' דְּבַרְתָּ וּמְבַרְכֶתָּ: בְּרַךְ בֵּית עַבְדְּךָ לְעוֹלָם” (ש”ב ז, כט). וכמו
שהברכה בשמחת בית השואבה היא לכל ישראל שבאו למקדש, כך מברך דוד בשם ה' את
כל העם שבאו להצטרף להעלאת הארון.³⁰ גם כאן נרמז שהברכה קשורה לבית:

וַיְכַל דָּוִד מְהֵעֵלֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרַךְ אֶת הָעָם בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת: וַיַּחֲלַק לְכָל
הָעָם לְכָל חֶמְוֹן יִשְׂרָאֵל לְמַאִישׁ נְעַד אִשָּׁה לְאִישׁ חֶלֶת לְחֶם אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד
וְאֶשְׁיִשָּׂה אַחַת וַיִּלְךְ כָּל הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ: וַיָּשֻׁב דָּוִד לְבָרַךְ אֶת בֵּיתוֹ...

שמואל ב' ו, יח-כ

העלאת הארון לירושלים היא תחילתו של המפנה בנוכחות הקב"ה בעולם, תהליך שהושלם עם בניית המקדש. גילינו שמספר אלמנטים מאירוע זה משוחזרים בטקסי שמחת בית השואבה, ויש בהם להעניק לטקסים הללו משמעות של חגיגה על מוסד המקדש. שמו של המאורע: "שמחת בית השואבה" מבטא טענה זו, שחגיגות בית השואבה הן במהותן חגיגה על המקדש כבית ה'. בשחזור יש התחדשות של אותה מערכת יחסים בין מנהיגי העם להקב"ה שהובילה לבניין הבית.³¹

4. כלי נגינה

תְּסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה הָיוּ מְרַקְדִים לְפָנֵיהֶם בְּאֲבוֹקוֹת שֶׁל אֹר שְׁבִידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לְפָנֵיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת. וְהַלְוִים בְּכַנּוּרוֹת וּבְנִבְלִים וּבְמִצְלָתִים וּבְחִצּוֹצְרוֹת וּבְכִלֵי שִׁיר בְּלֹא מִסְפָּר, עַל תְּמֵשׁ עֲשָׂה מַעְלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מֵעֶזְרָת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, כְּנָגַד תְּמֵשׂה עֶשֶׂר שִׁיר הַמַּעְלוֹת שֶׁבְּתֵהֵלִים, שֶׁעֲלֵיהֶן לְוִיִּים עוֹמְדִין בְּכִלֵי שִׁיר וְאוֹמְרִים שִׁירָה. וְעָמְדוּ שְׁנֵי כְהֻנִּים בְּשַׁעַר הָעֲלִיּוֹן שִׁיֹּרֵר מֵעֶזְרָת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת נָשִׁים, וְשָׂתִי חִצּוֹצְרוֹת בִּידֵיהֶן.

סוכה ה, ד

יעקב אפשטיין³² ומנחם פוקס³³ הצביעו על הזיקה בין לשון המשנה כאן ללשון הפסוקים בדברי הימים:

וַיִּרְפְּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עַל עֲגֹלָה חֲדָשָׁה... וְדָוִד וְכָל יִשְׂרָאֵל מְשַׁחֲקִים לְפָנָי הָאֱלֹהִים בְּכָל עֵז וּבְשִׁירִים וּבְכַנּוּרוֹת וּבְנִבְלִים וּבְתַפִּים וּבְמִצְלָתִים וּבְחִצּוֹצְרוֹת:
דברי הימים א יג, ז-ח

לדעתי, אזכור זה אינו מקרי והוא מכוון לשחזור שמחתם של דוד המלך והעם לפני ה' בהעלאת הארון.

רשימת הכלים המוזכרים בנוסח הדפוס של המשנה זהה לרשימת הכלים המוזכרים בדברי הימים א בתיאור הניסיון הראשון להעלות את הארון לירושלים בימי דוד, לרבות ה"חצוצרות". מילה זו מופיעה בנוסח הדפוס בלבד, אך לא בשלושת כתבי היד של המשנה (קאופמן, פארמה וקיימברידג'). פוקס רואה בהוספה זו "אשגרה כנראה בהשפעת דברי הימים א' יג, ח הנ"ל או מן המשנה להלן..."³⁴ אולם הזיקה לשמחת דוד נשמרת גם לפי נוסח כתבי היד של המשנה, "והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים ובכלי שיר בלא מספר...". רשימת כלים זו זהה הן לנאמר בהמשך הסיפור של העלאת הארון הן לסיפור חנוכת המקדש בימי שלמה. אצל דוד נאמר:

וַיִּקְהַל דָּוִד אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַעֲלוֹת אֶת אָרוֹן ה' אֶל מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר הָכִין לוֹ...
 וַיִּשְׂאוּ בְנֵי הַלְוִיִּם אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה...: וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׂרֵי הַלְוִיִּם
 לְהַעֲמִיד אֶת אֲחֵיהֶם הַמְשַׁבְּרִים בְּכָלִי שִׁיר נְבָלִים וְכַנְּרוֹת וּמְצַלְתִּים מִשְׁמִיעִים לְהָרִים
 בְּקוֹל לְשִׁמְחָה:

שם טו, ג-טז

בהמשך מוזכרות החצוצרות, וכמו שמופיע בסוף המשנה הן היו בידיהם של הכוהנים:

וּבְרִכְיָה וְאֶלְקָנָה שְׁעָרִים לְאָרוֹן: וַשְׁבַּנְיָהוּ וַיִּוִּשְׁפֹּט וַנְּתַנְאֵל וַעֲמָשִׁי וְזַכְרְיָהוּ וּבְנֵיהֶו
 וְאֶלְיעֶזֶר הַכֹּהֲנִים מִחֲצָרִים בְּחֲצָצְרוֹת לְפָנֵי אָרוֹן הָאֱלֹהִים וְעֶבֶד אָדָם וַיַּחֲזִיחַ שְׁעָרִים
 לְאָרוֹן:

שם טו, כד

כלי שיר אלו מופיעים גם בחנוכת המקדש של שלמה:

וְהַלְוִיִּם הַמְשַׁבְּרִים... וְעַמְהֶם כֹּהֲנִים... מִחֲצָרִים בְּחֲצָצְרוֹת: וַיְהִי כְּאֶחָד לְמַחֲצָרִים
 וְלַמְשַׁבְּרִים לְהַשְׁמִיעַ קוֹל אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהַדוֹת לַה' וַכֹּהֲרִים קוֹל בְּחֲצָצְרוֹת וּבְמְצַלְתִּים
 וּבְכָלִי...
 דברי הימים ב ה, יב-יד

הנחיותיו של דוד ללוויים ולכוהנים בעת העלאת הארון נקבעו בעבודת המקדש לדורות, כפי שנאמר בסיום תיאור העלאת הארון:

וַיָּבִיאוּ אֶת אָרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ בְּתוֹךְ הָאֵהָל... וַיִּתֵּן לְפָנֵי אָרוֹן ה' מִן הַלְוִיִּם
 מְשַׁבְּרִים וְלַהֲזָבִיר וְלַהֲדוֹת וְלַהֲלֵל לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל... בְּכָלִי נְבָלִים וּבְכַנְּרוֹת וְאֶסָּף
 בְּמְצַלְתִּים מִשְׁמִיעַ: וּבְנֵיהֶו וַיַּחֲזִיאוּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּחֲצָצְרוֹת תְּמִיד לְפָנֵי אָרוֹן בְּרִית
 הָאֱלֹהִים:

דברי הימים א טז, א-ו

גם כאן אנו מוצאים את ארבעת כלי הנגינה המוזכרים בכתבי היד של המשנה – בנבלים בכינורות ובמצלתיים ניגנו הלוויים, ובחצוצרות ניגנו הכוהנים.

5. המועד

שלמה חנך את מקדשו בחג הסוכות ככתוב: "וַיִּקְהַלוּ אֶל הַמְּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחַ
 הָאֲתָנִים בְּחַג הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי" (מ"א ח, ב). מובן אפוא שחג הסוכות הוא מועד מתאים
 לציון השנתי של חנוכת המקדש.

חנוכת מקדש שלמה נעשתה בסוכות ולא במקרה, חג הסוכות חל בסוף השנה המקראית: "ו...חג האסף בצאת השנה..." (שמות כג, טז), "חג האסף תקופת השנה" (שמות לד, כב). במחזור הזמן הסוף הוא גם ההתחלה, נקודת זמן אידאלית לחנוכתו של המקדש. השיטה שבתשרי נברא העולם מנומקת בתלמוד בעובדה שבתשרי מתחילה עונת הגשמים³⁵ ובספרות חז"ל יש הרואים בירידת גשמים שחזור של בריאת העולם.³⁶ מכיוון שבמקורות מתקופת המקרא ובית השני וכן בספרות חז"ל המקדש נתפס מיקרוקוסמוס המייצג את העולם כולו, הרי שחג הסוכות, החל בחודש של בריאת העולם, הוא מועד מתאים לחנוכת המקדש.

- 1 סוכה נ ע"א, ד"ה בית השואבה.
- 2 ספרא, העלייה לרגל, עמ' 193.
- 3 סוכה נ ע"ב.
- 4 ראה הפרפרוה של רמב"ן בפירושו לבראשית כ"ט, ב: "כי הבאר ירמוז לבית המקדש... כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים, שמשם היו שואבין רוח הקדש" (ובדומה בפירוש רבנו בחיי שם).
- 5 שמ"ב ו, יב-כג; דה"א טו, כה – טז, ב.
- 6 שמ"ב ז.
- 7 מובינקל, פולחן ישראל, עמ' 127-130.
- 8 השווה דה"ב ה, ב-ג לשמ"ב ו, טו.
- 9 השווה דה"ב ה, ז לשמ"ב ו, יז.
- 10 השווה דה"ב ה, ו לשמ"ב ו, יג.
- 11 השווה דה"ב ה, יב לשמ"ב ו, ה.
- 12 השווה דה"ב ו, ג ואילך לשמ"ב ו, יח.
- 13 דה"ב ז, י.
- 14 שמ"ב ו, יב. ראה גם התיאור המקביל בדה"א טו, טז; טו, כה.
- 15 מובינקל, פולחן ישראל, בעיקר מעמ' 116 ואילך.
- 16 ליתא בכל כ"י של המשנה.
- 17 בשני הסיפורים מוצאים גם מתח בין גברים לנשים: בשמחת בית השואבה – בקלות ראש שהייתה הגורם להפרדת המינים, ובסיפור על דוד – בביקורת של מיכל על שדוד "נגלה היום לעיני האמהות" (שמ"ב ו, כ).
- 18 מסורת זו היא מימי רבי יהודה הנשיא וייתכן שעורך התוספתא היה מודע לה בהזכירו את רבן שמעון בן גמליאל. על מסורת זו ראה: ליוור, בית דויד, עמ' 28 ואילך.
- 19 על מעבר זה ראה: הנשקה, משכן העדות, עמ' 23-62.

- 20 ייתכן שיש במשנה רמז לדוד בהיותו אומר ה'תושבחות' המובהק: "תניא היה רבי מאיר אומר כל תושבחות האמורות בספר תהילים כלן דוד אמרן..." (בבלי, פסחים ק"ז ע"א).
- 21 ספראי, (בימי הבית, עמ' 502) טוען שאנשי מעשה' הוא 'כינוי נוסף לחסידים וזהו עמו'.
- 22 ראה לדוגמה: "תהילה לדוד ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. בכל יום אברכך ואהלךך שמך לעולם ועד... ידוך ה' כל מעשיך וחסידך יברכוכה" (תהלים קמה, א-ב; שם, י).
- 23 ספראי, שם, עמ' 518. קרבה של אדם לאלוהיו כבן אל אביו תוארה אצל מלכי בית דוד: "הוא יבנה לי בית וכןנתי את כסאו עד עולם. אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מאשר היה לפניך. והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו יהי נכון עד עולם" (דה"א יז, יב-יד והמקבילה בשמ"ב ז, יג-יד). ביטוי למעמד המיוחד של בית דוד בכל הקשור למקדש היה ההלכה "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר 'ויבא המלך דוד וישב לפני ה'" (בבלי, יומא סט ע"ב).
- 24 ראה לדוגמה: "שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית ה' נלך. עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם" (תהלים קכב, א-ב), "לדוד... אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתו בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו" (שם כז, ד). במזמורים אלו המקדש מכונה 'בית' ובולטת חשיבותו כמקום של נוכחות ה', כמו בדברי הלל.
- 25 על הזיקה שבין שני קטעים אלו עמד כבר בעל 'חסדי דוד' (ראה: ליברמן, תוספתא כפשוטה טובה, עמ' 888).
- 26 שמ"ב ז.
- 27 על תופעה זו כבר עמד לוינסון, סיני, עמ' 98.
- 28 אצל דוד משמעות 'בית' אינה בית מגורים אלא שושלת המלוכה. ראה למעלה ביחס לשמואל ב פרק ז השימוש הכפול במילה 'בית' – בית מגורים ושלשלת של מלוכה.
- 29 ראה גם: "וישב ארון ה' בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך ה' את עבד אדם ואת כל ביתו" (שמ"ב ו, יא).
- 30 שמ"ב ו, יח. גם שלמה מברך את העם בסיפור של חנוכת המקדש (מל"א ח, נה).
- 31 ספראי (בימי הבית, עמ' 537) עימת בין החסידים מצד אחד לחכמים מצד אחר: "ניתן למצוא, במסורות חז"ל מימי הבית הסמוכים לחורבן, דברי תגובה ואולי אף דברי קינטור כלפי החסידים, על אי העמדת לימוד התורה במרכז הגותם והויתם". ואכן, מכל האנשים המזוהים כחסידים ואנשי מעשה, כגון חוני המעגל, חנינא בן דוסא, רב פנחס בן יאיר, לא נשתמר דבר מתורתם בהלכה (שם, עמ' 504).
- בניגוד לרושם המתקבל מדברי ספראי אנו רואים כאן הקבלות, הן בדמות והן בהתנהגות, בין הנשיאים, שהיו מגדולי חכמי ההלכה של זמנם, ובין חסידים ואנשי מעשה. הבסיס להקבלות הללו הוא דמותו של דוד העוברת ביניהן כחוט השני והיא מצדיקה את התנהגותם של החסידים ואנשי המעשה, וגורמת לאותה התנהגות להיות מודל חיקוי לממשיכי דרכו של דוד.
- 32 אפשטיין, נוסח המשנה, עמ' 1130-1131. אפשטיין מתייחס רק לפסוקים בדה"א טו, טז; כה, ו.
- 33 פוקס, משניות טובה, עמ' 178.
- 34 שם.

³⁵ ר"ה יא ע"א.

³⁶ ראה בבלי, תענית ז ע"ב: "אמר רבי חמא בר' חנינא גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ...". ראה גם תענית ט ע"ב.